

# El pensament



Jordi S. Carrera

La plaça Ferrater Mora, de Girona, amb la facultat de lletres de la UdG i la seu de la càtedra Ferrater Mora.

## **Lluites ideològiques i polítiques entre tradició i modernitat**

FRANCISCO DE LARA LÓPEZ

El pensament al segle XX es caracteritza per intentar superar definitivament les tensions entre tradició i modernitat. Moltes són les lluites ideològiques, i les guerres polítiques, a les quals aquest intent dóna lloc. Avui el pensament diu que deixa el segle havent realitzat el seu objectiu. Només l'estudi dels diversos motius ideològics en tensió, i de les seves transformacions durant el segle, permet un intent de judici en aquest sentit. Un país que ha fet explícita aquesta lluita, ha viscut diversos règims contraposats i s'ha dividit geogràficament durant alguns anys, ¿ha estat capaç d'arribar a aquesta superació?

## Principis

En aquest apartat parlarem de principis en un doble sentit. Primer, perquè resumirem les idees que dominen els trenta primers anys del s. XX. Però, sobretot, perquè aquestes idees sobreviuen, amb destins diversos, tot el segle. Per aquest motiu, ens veurem obligats a utilitzar un to una mica més filosòfic. Haurem de veure què tenen aquestes idees que fa possible el seu caràcter de principis. Si bé amb obligada brevetat, haurem de desenvolupar els seus continguts per entendre què permet la seva supervivència.

### L'apologètica catòlica

L'apologètica catòlica és un moviment sorgit al s. XVIII com a reacció a la creixent influència de la Il·lustració i els seus postulats empírics i antimetafísics. Dita reacció antiil·lustrada pren la forma coherent d'un rebuig de la filosofia moderna en general i una defensa de l'escolàstica —en especial del realisme tomista— com a única filosofia vertadera. La qüestió fonamental que recorre la modernitat és considerada com un error de plantejament que condueix de ple a l'escepticisme. Aquesta qüestió podria ser formulada, assumint un alt risc de simplificació, així: (Com) és possible la concordança entre les nostres facultats cognoscitives i l'ésser dels objectes? La pregunta, si bé pretén fonamentar aquesta possibilitat, parteix de la desconfiança. És un esforç per començar radicalment de nou, rebutjant explícitament el realisme escolàstic i els diversos conceptes dogmàtics en què aquest recolza. La relació entre escolàstica i modernitat, per tant, només sembla poder ser d'oposició.

Un bon exponent d'aquest neoescolasticisme del s. XVIII, i antecedent important del segle que estem resumint, és el clergue gironí Francesc Xavier Dorca i Parra (1736-1806). Estudiànt i després professor d'oratoría i



Tomàs Carreras i Artau.

jurisprudència a la Universitat de Cervera, el 1778 fou nomenat canonge de la catedral de Girona. Des d'aquesta ciutat treballà en temes de dret canònic i d'història de l'Església. També a Girona, el 1803 publicà *Verdadera idea de la sociedad civil*. La concepció errònia o falsa de la societat civil que aquesta obra combat és, com podem suposar, la idea il·lustrada del contracte social. Dorca fou especialment crític amb la versió rousseauiana d'aquesta idea. En efecte, l'origen, la possibilitat i el sentit de la societat no tenen res a veure, a l'obra de Rousseau, amb el providencialisme diví. Això condueix a la relativització de l'absolutisme monàrquic i a la conseqüent legitimació de la constitució republicana. Dorca s'alçà contundent contra aquests arguments a la seva obra ja esmentada, com també a *De las ventajas del gobierno monárquico*, publicació completada amb un discurs que pretén, ja des del seu títol, asseverar la legitimitat del poder polític: *La potestad soberana la reciben los príncipes inmediatamente de Dios*.

Ens hem aturat en aquest precursor de l'apologètica per ser aquesta una de les postures que, amb algunes modificacions, ha dominat encara el segle XX. Aquest pensament antimodern, antiil·lustrat i antiliberal —així com moltes de les seves consignes— fou readaptat a l'inici del s. XX i, durant alguns anys del franquisme, revivificat sense oposició consistent. El pensador que ocupa el lloc més important a l'hora de possibilitar aquesta reviscolança és el vigatà Jaume Balmes (1810-1848).

Balmes representà una renovació dels arguments amb els quals la tendència secular de la modernitat és combatuda. Així, es dedicà a l'estudi del racionalisme, l'empirisme, la filosofia kantiana i l'idealisme alemany amb la intenció de refutar-los. A més, tornà a accentuar la importància del catolicisme com a pilar cultural de la civilització occidental. I ho féu, precisament, en contrast amb la forma moderna del cristianisme, és a dir, el protestantisme (així, per exemple, als quatre volums —1842/45— que componen *El protestantismo comparado con el catolicismo en las relaciones con la civilización europea*). Precisament aquesta polèmica, convertida en crítica oberta al protestantisme, va ser represa durant el franquisme per l'integrisme catòlic. Balmes, aleshores, fou exposat com a argument d'autoritat.

Abans, però, l'apologètica havia passat per un moment de greu crisi. Tot i la seva creixent moderació, els primers anys del segle XX van suposar la consolidació de tendències que l'apologètica pretenia combatre. De moment, voldria assenyalar que va ser precisament un altre pensador gironí el qui, mitjançant el seu estudi, tornà a impulsar la figura i l'obra de Balmes. Es tracta de Narcís Roure i Figueres (1865-1951), reconegut primer exegeta del vigatà. A través de llibres com *La vida y las obras de Balmes*, *Las ideas de Balmes* —ambdues de 1910—, *Actualidad y excelencia del pen-*

samiento de Balmes i l'inèdit *Balmes y la España moderna*, Roure donà peu i solidificà el coneixement d'aquest pensador, com també la seva identificació amb una idea catòlica de Catalunya, Espanya i Europa que s'oposava obertament als moviments liberals i socialistes aleshores creixents.

Per acabar amb aquest breu esbós de la figura de Balmes, cal remarcar un altre dels elements que es troba a la seva filosofia i que ha exercit una influència cabdal en diversos pensadors del segle XX. Em refereixo al concepte de sentit comú, concepte que, per la seva rellevància, mereix tracte a part.

### La filosofia del sentit comú

La coneguda escola del sentit comú, de vegades celebrada com a escola filosòfica catalana, té el seu punt de partida en el coneixement indirecte dels filòsofs escocesos del XVIII per part de Ramon Martí d'Eixalà (1808-1857). El seu deixeble, Francesc Xavier Llorens i Barba (1820-1872), va estudiar les obres originals d'aquesta escola, principalment de Thomas Reid (1710-1776) i William Hamilton (1786-1856). Aquesta filosofia del sentit comú, però, transcendeix aquest àmbit i, amb diverses modificacions, és un altre d'aquells elements que recorre el segle XX, precisament perquè està entrelligat amb dos més. D'una banda, amb l'element apologetic a través de Balmes. De l'altra, com veurem, amb les ideologies nacionalistes.

Començaré explicant breument el sentit del concepte de sentit comú, per tal de veure què fa possible les seves diverses modificacions. Per això, hem de remuntar-nos a la interpretació escolàstica del *De Anima* d'Aristòtil. La versió escolàstica de la *koinè aïscsis* aristotèlica és el *sensus communis naturae* de Sant Tomàs. Aquest *sensus communis* explica l'acord entre els individus en allò referent a alguns principis. Aquesta con-

cepció, no recollida com a tal en el concepte aristotèlic, desplaça l'accent cap a un acord natural que es donaria entre els éssers racionals i que tindria lloc ja al nivell de la sensibilitat. Segons això, tots els éssers racionals captarien, en rebre dades sensibles, unes determinades veritats. Amb això s'introdueix la tesi central del tomisme, segons la qual els principis o veritats universals estan inserits en la realitat o, per dir-ho amb les seves paraules, les essències no es troben separades de les existències, sinó en aquestes.

Entenem ara per què aquesta interpretació va ser adaptada per l'apologetic catòlica. Com passem a veure, el concepte de sentit comú interpretat així permet argumentar en contra de les filosofies de la modernitat. I és que precisament el punt comú de racionalismes i empirismes està en la desconfiança de poder arribar a principis a través dels sentits. Segons aquesta lectura, el racionalisme sostindria que la poca fiabilitat dels sentits ens obliga a deslliurar-nos de la seva influència a l'hora d'arribar a principis. Això, però, ens conduiria a un dualisme inadmissible. L'empirisme, per la seva banda, compartiria aquesta tesi, si bé amb la particularitat de considerar impossible anar més enllà dels sentits. Així doncs, la modernitat ens deixaria dues possibilitats: o bé és en general impossible aconseguir veritats universals, o bé aquestes brollen del subjecte deslliurat del món. I no només del món, com farà notar Kant, sinó de tot allò simplement extern al subjecte pur, Déu inclòs.

Ja veiem, doncs, per què el concepte de sentit comú exerceix un important paper en la lectura apologetica de la modernitat. L'individualisme i l'ateisme inserits a les filosofies modernes no s'haurien desenvolupat si s'hagués reconegut el valor del sentit comú per al coneixement. El sentit comú permet arribar a veritats universals des de la sensibilitat.

### Nacionalisme

Però, com ja hem assenyalat, no només el neoescolasticisme adoptà la noció de sentit comú als seus idearis. També el nacionalisme tomista de Torres i Bages (1846-1916) se'n va fer ressò. La unitat entre individus que el sentit comú assegura és aquí interpretada com a unitat de la nació en un sentit comú. Els principis a què aquest sentir ens fa arribar són ara principis de caràcter nacional. La influència de l'element romàntic és notable en un tipus de nacionalisme que també ha reaparegut al llarg del segle XX. La nacionalitat és considerada com a principi fonamental i punt de confluència al qual tot home arriba per natura. No és estrany, vist això, que Torres i Bages fos un altre dels pensadors que el franquisme recuperà i adaptà als seus interessos.

En contrast amb aquest, trobem el nacionalisme liberal de Jaume Bofill i Mates (Olot 1878 - Barcelona 1933),

Alexandre Galí al costat de la placa de la seva casa natal a Camprodon, l'any 1978.



Montserrat Sigarra

CRONOLOGIA

- 1901 Neix a Ripoll Ramon Roquer i Vilarrasa.
- 1904 Joaquim RUYRA: «El sentiment estètic en el moment de la sensació», discurs presidencial dels Jocs Florals de Moià.
- 1906 Josep PELLA i FORGAS: *La crisi del catalanisme*.
- 1907 Joaquim RUYRA: «Estètica de les imatges abstractes», discurs presidencial dels Jocs Florals de Girona. Josep BOU i BATLLE: «La filosofia catalana: sa existència, son caràcter, sa decadència i necessitat de sa restauració», conferència pronunciada a l'Acadèmia Catalana d'Estudis Filosòfics.
- 1910 Neix a Girona Jaume Vicens Vives. Neix a Pals Eduard Valentí i Fiol. Narcís ROURE i FIGUERES: *La vida y las obras de Balmes i Las ideas de Balmes*.
- 1912 Tomàs CARRERAS i ARTAU: *Ètica hispana. Orientación y proyectos de expansión de Càtedra*.
- 1916 Jaume BOFILL i MATES: «La llengua catalana a l'Ajuntament de Barcelona».
- 1918 Mor Josep Pella i Forgas.
- 1919 Mor Frederic Clascar Sanon.
- 1920 Neix a Figueres Josep Pallach i Carolà.
- 1921 Joaquim XIRAU: *Las condiciones de la verdad eterna en Leibniz*. Joaquin CARRERAS ARTAU: *Ètica hispana: apuntes sobre la filosofía de las leyes del Padre Francisco Suárez*.
- 1922 Jaume BOFILL i MATES: *Doctrina nacionalista*. Tomàs CARRERAS i ARTAU: *Manual per a recerques d'Etnografia de Catalunya*.
- 1924 Neix a Girona Eusebi Colomer i Pous.
- 1927 Joaquim XIRAU: *Descartes y el subjetivismo moderno i El sentido de la verdad*.
- 1928 Alexandre GALÍ: *La mesura objectiva del treball escolar*.
- 1929 Ramon ROQUER: *La moral contingente de Emilio Boutroux*. Xirau tradueix al català *Le discours de la méthode*, de Descartes.
- 1930 Tomàs CARRERAS ARTAU: «El sentit de la tradició en el pensament filosòfic de Catalunya». Bartomeu M. XIBERTA: *De scriptoribus scholasticis saeculi XIV ex ordine carm*. CAPDEVILA: «Lletres de filosofia», a *Criterion*.
- 1931 Tomàs CARRERAS: *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya i cinc assaigs sobre l'actitud filosòfica*. Joaquim XIRAU: *Fichte, selección e introducción*.
- 1933 Mor Jaume Bofill i Mates.  
Ramon ROQUER: *Lecciones de Ética*. Tomàs CARRERAS: «Revisión filosófica y espíritu del lulismo», a *Cruz y Raya*.
- 1935 DIVERSOS AUTORS: *Miscel·lània lul·liana. Homenatge al B. Ramon Llull en ocasió del VII centenari de la seva naixença*. Tomàs i Joaquim CARRERAS: *Feijoo y las polémicas lulianas en el siglo XVIII*.
- 1938 Joan CUATRECASAS: *Psicobiología de los instintos*.
- 1939 Mor a Barcelona Joaquim Ruyra i Oms. Tomàs i Joaquim CARRERAS: *Historia de la filosofía española. La filosofía cristiana de los siglos XVIII AL XV (vol. I)*.
- 1940 Joaquim XIRAU: *Amor y mundo (exili)*. Joan ROURA-PARELLA: *Educación y ciencia (exili)*, Joan CUATRECASAS: *Psicobiología del lenguaje (exili)*.
- 1941 Tomàs CARRERAS: *Luis Vives. Su significación hispano-renacentista*. Joaquim Xirau: *La filosofía de Husserl (exili)*.
- 1942 XIRAU: *Lo fugaz y lo eterno (exili)*.
- 1943 Ramon ROQUER: *Ontología y teoría del conocimiento*. T. i J. CARRERAS: *Historia de la filosofía española. La filosofía cristiana de los siglos XVIII al XV (vol. II)*. J. XIRAU: *Vida y pensamiento de Bergson (exili)*.
- 1945 XIRAU: *Manuel B. Cossío y la educación en España (exili)*.
- 1946 Mor a Mèxic Joaquim Xirau i Palau. Neix a Calella Josep Maria Terricabras.
- 1947 XIRAU: *Vida y obra de Ramon Llull (publicació pòstuma a Mèxic)*. T. CARRERAS: «Balmes y la Filosofía de la Historia», a *Pensamiento*. J. CARRERAS: «Amaldo de Vilanova, apologista antijudaico», a *Sepharat*, i «La patria y la familia en Arnaud de Vilanova», a *Ann. Sacra Tarraconensia*.
- 1948 T. CARRERAS: «Aportaciones hispanas al curso general de la filosofía». J. CARRERAS: «Balmes y el idealismo trascendental». ROQUER: «Lo vital y lo reflexivo en el pensamiento humano».
- 1949 Bartomeu XIBERTA: *Introducción in Sacram Theologiam*.
- 1950 ROQUER: *La plegaria eterna*. Lluís PERICOT i GARCIA: *La España primitiva*.
- 1951 Mor Narcís Roure i Figueres.
- 1952 T. CARRERAS: *Estudios sobre Médicos-Filósofos españoles del s. XIX*. Lluís PERICOT: *Las raíces de España*. Jaume VICENS VIVES: *Aproximaciones a la historia de España*.
- 1954 Mor Tomàs Carreras i Artau.  
XIBERTA: *El Yo de Jesucristo*. Josep PALLACH i CAROLÀ: «El nostre combat; acció i perspectives del socialisme a Catalunya» (exili).
- 1958 J. CARRERAS: «La aportación de Menéndez y Pelayo a la filosofía española», a *Espíritu*.
- 1960 Mor Jaume Vicens Vives. J. CARRERAS: «Ramon Llull, pensador y hombre de acción», a *Orbis Catholicus*. J.M. CAPDEVILA: *En el llindar de la filosofía*.
- 1961 Eusebi COLOMER: *Nikolaus von Kues und Raimund Llull i Heidegger: pensamiento i poesia en l'absència de Déu*.
- 1962 J. CARRERAS: «Apports hispaniques à la philosophie chrétienne de l'Occident».
- 1965 J.M. CAPDEVILA: *Eugeni d'Ors, etapa barcelonina*.
- 1967 Mor Bartomeu Xiberta i Roqueta.  
Eusebi COLOMER: *Ateísmo en nuestro tiempo*.
- 1968 Mor Joaquim Carreras i Artau.
- 1969 Mor Alexandre Galí i Coll. Primera edició a Espanya de XIRAU: *Manuel B. Cossío y la educación en España*.
- 1971 Mor Eduard Valentí i Fiol.
- 1972 Mor Josep Maria Capdevila i Balanzó.
- 1973 E. VALENTÍ i Fiol: *El primer modernismo catalán y sus fundamentos ideológicos i Els clàssics i la literatura catalana moderna (publicacions pòstum)*.
- 1975 J. PALLACH i CAROLÀ: *Democràcia, per fer què?*
- 1977 Mor Josep Pallach i Carolà.  
Joan CUATRECASAS: *Ramon Llull, médico y filósofo*.
- 1978 Moren Ramon Roquer Vilarrasa i Lluís Pericot Garcia.
- 1980 La Fundació Alexandre Galí publica (fins a 1986) la *Història de les institucions i el moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*, en 36 volums.
- 1983 Mor Joan Roura-Parella.
- 1990 Alexandre GALÍ: *Escrits pedagògics (1952/1966)*, publicats per la Fundació Alexandre Galí.
- 1998 Mor Eusebi Colomer i Pous.

que neutralitza qualsevol pretensió religiosa o teològica a l'hora de fonamentar la constitució de la societat. Aquesta mena de finalisme teològic que la visió cristiana de la societat pretén no es troba entre els principis de la sociabilitat. Com correspon a una concepció liberal, Bofill considera que l'única base de la constitució política és l'interès individual. L'interès particular és el que, en el seu afany de realitzar-se, acaba considerant convenient una organització basada en la igualtat. Fins aquí, aquesta concepció no es desmarca en res de les idees liberals clàssiques. Però Bofill hi introdueix l'element nacional. La nació no sorgeix de la simple organització òptima dels interessos individuals. Si bé això és suficient per constituir el cos polític, la nació necessita d'un element espiritual. Per això Bofill inclou, com a fonamental a tota nacionalitat, la fraternitat que neix entre els individus un cop es troben en societat.

Al capítol III, paràgraf 5, de *Doctrina nacionalista* (1922), Bofill assenyala sis elements constitutius d'una nació. Són la geografia, la història, el dret, l'economia, l'art i la llengua. Com es veu, cap no és d'ordre explícitament religiós. Així, en contrast amb altres nacionalistes, considera que els arguments cristians són inadequats tant per fonamentar els principis polítics com, en conseqüència, per indicar la direcció de l'acció social. Això el portà a rebutjar d'entrar a Unió Democràtica de Catalunya i fins i tot a criticar les pretensions polítiques dels seus arguments cristians. En efecte, després d'haver col·laborat en diverses tasques durant el període de la Mancomunitat, Bofill va crear Acció Catalana (1922). La dictadura de Primo de Rivera (1923) deixà aquest partit, com també Unió Socialista de Catalunya, de Joaquim Xirau, en suspens. Ja a la II República, el 1931, Acció Catalana passà a ser Partit Catalanista Republicà. Les

eleccions autonòmiques de 1932, amb la victòria del catalanisme d'esquerres, deixaren el partit molt alaferrit. Bofill en sortí, però refusà l'oferta de Carrasco Formiguera d'incorporar-se a UDC. Reingressà a la Lliga fins a la seva mort.

### *L'escola filosòfica catalana*

Bofill i Mates va posar un èmfasi extraordinari en l'element lingüístic. És a la llengua on trobem el vertader esperit nacional. Si bé composta també per altres elements, ja enumerats, la nació només arriba a l'autoconsciència per mitjà de la llengua. Els altres elements reben un sentit nacional pel fet d'expressar-se en una mateixa llengua. És per aquest motiu que Bofill, coincidint en aquest aspecte amb Cambó o Prat de la Riba, considerà fonamental la catalanització de totes les institucions. El catalanisme no tindria cap realitat efectiva, ni deixaria d'ésser una mera idealitat, si no aconseguís formar institucions específicament catalanes. En aquest context, el tema que ens interessa introduir és el de la lectura de la tradició filosòfica des del punt de vista de la seva catalanitat. Intentarem assenyalar alguns dels passos que obriren camí a aquesta lectura. Veurem també com, en coherència, es van anar creant a la vegada institucions filosòfiques nacionals.

Del clergue gironí Josep Pou i Batlle sabem que va ser professor al Seminari de Girona i que era d'orientació lul·lista. De la seva obra només conservem la transcripció d'una conferència, si bé prou representativa d'allò que assenyallem. Es titula «La filosofia catalana: sa existència, son caràcter, sa decadència i necessitat de sa restauració». Va ser llegida el 1907 a una institució que, tot i la seva breu durada, va significar un primer intent d'institució filosòfica catalana: l'Acadèmia Catalana d'Estudis Filosòfics.

D'altra banda, trobem l'obra *Estudis sobre la filosofia a Catalunya al segle XVIII*, del també clergue Frederic Clascar i Sanon (Santa Coloma de Farners 1873 – Barcelona 1919). Aquest estudi representa un pas endavant en la creació d'una filosofia catalana i en català. Clascar fou, a més, estudiós de Balmes i de Llorens Barba. També fou membre fundador de l'Institut d'Estudis Catalans, la més important institució d'estudi i difusió de la cultura catalana. Són conegudes, i mostren un altre aspecte d'aquest nacionalisme regionalista, les seves versions al català de llibres bíblics a *La Veu de Catalunya*, *Montserrat* o *Full Dominical*. Prat de la Riba li encarregà una versió completa de la Bíblia, que la mort no li deixà portar a terme.

També en aquest context vull introduir ja la figura d'un pensador de qui haurem de parlar molt més. En efecte, Tomàs Carreras i Artau (Girona 1879 – Barcelona 1954) bé mereix, per la influència i matisos de la seva persona, un estudi a part. De moment, en el marc que hem obert, explicarem què entén Carreras Artau per «consciència col·lectiva». Sota aquest concepte creu poder localitzar i descriure una mentalitat nacional comuna, que es faria evident a través del mètode d'introspecció col·lectiva. Així, Carreras planteja molts del seus treballs com a fruits d'aquest mètode. A quins àmbits és aplicable aquesta introspecció? L'esperit del poble es troba màximament expressat en dos àmbits diferents però correlatius: les manifestacions folklòriques i la més alta reflexió filosòfica. Per aquest motiu, Carreras es dedicà, d'una banda, a la recopilació i estudi de tradicions i festes del país. De l'altra, però, coordinà aquest estudi amb l'aprofundiment en els autors que configuren l'altra tradició, la filosòfica.

Ja es veu ara perquè el presentem en un apartat on es parla d'escola filosòfica catalana i nacionalisme. Del sentir comú nacionalista a la cons-

ciència col·lectiva no hi ha gaire distància. Però hem de matisar aquesta consideració i, amb aquesta, la classificació de Carreras. Per començar, hem de tenir en compte que el seu primer «ensayo de psicología colectiva» el realitzà sobre *La filosofía del derecho en el Quijote* (1903); que, durant uns anys, parlà exclusivament de «psicología colectiva hispana» (1911), i que, un cop guanyada la càtedra d'ètica a la nova Secció de Filosofia de la Universitat de Barcelona, va tractar d'ètica hispana (1912-15).

Només a partir de 1915, i durant un cert temps, com veurem, començà a parlar en llengua catalana de les «qualitats mentals del poble català». És l'any que va posar en marxa l'Arxiu d'Etnologia i Folklore de Catalunya. Paral·lelament, i en acord amb Jaume Serra Húnter, projectà la creació d'un necessari lèxic filosòfic català. L'Arxiu va centrar els esforços de Carreras durant els anys següents i fins a 1923. Aquest mateix any es malmeté també una institució acabada de néixer, la Societat Catalana de Filosofia. Josep Maria Capdevila i Alexandre Galí, per esmentar només els gironins, en foren membres fundadors. El mateix Tomàs

Alexandre Galí.



Carreras i també Joaquim Xirau s'hi incorporaren de seguida.

Tornant al tema que ens ocupa, Carreras no tornà a parlar-ne, ni a publicar res en aquest sentit fins a 1930. És en aquest moment que produí les obres que més explícitament permeten incloure'l entre els pensadors que parlen de la història de la filosofia a Catalunya. Així, per exemple, l'escrit que trobem al *Boletín* de la Academia de Buenas Letras de Barcelona, titulat «El sentit de la tradició en el pensament filosòfic de Catalunya» (1930). Però, sobretot, les conferències que pronuncià aquest mateix any a l'Ateneu Barcelonès i que donaren lloc al llibre *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya i cinc assaigs sobre l'actitud filosòfica* (1931). En canvi, tornarem a parlar de Carreras quan tractem la postguerra i veurem que, un cop més, aquesta classificació no li escau. Els anys de «filosofia nostrada», si bé avui són els més coneguts, van ser gairebé anecdòtics comparats amb la resta.

### El pensament socialista

Com hem vist, les postures fins ara presentades guarden certes similituds, i fins i tot, amb alguns matisos, podríem parlar d'una certa familiaritat. En efecte, ha estat possible entrelligar la seva exposició apel·lant a motius comuns. No és aquest el cas de la tradició socialista. Això no ens ha d'estranyar si tenim en compte que parlem, precisament, d'un pensament que es pretén laic i supranacional. Accentuant l'element catòlic o el nacional –sovint ambdós–, cap de les postures fins ara descrites va fer cas, per dir-ho molt suaument, dels nous fenòmens ideològics i polítics de caràcter obrerista. De fet, ja parlant amb menys suavitat, casos com la Setmana Tràgica varen desmentir moltes de les consignes nacionalistes, alhora que demostraren l'acord comú de les forces conservadores de tot Espanya per lluitar contra



Jaume Bofill i Mates.

aquests moviments. Trobem aquí un dels motius pels quals el discurs nacionalista es renovà, impedí la identificació de catalanisme i conservadorisme burgès, i donà lloc a ERC. D'altra banda, van aparèixer també partits de caire explícitament socialista, si bé moderant les radicalitats implícites en aquesta ideologia, com l'esmentat USC. La història del socialisme al nostre país és tema d'apassionant estudi. A través seu es deixa veure el conflicte que marca tot el segle XX: la lluita entre tradicionalisme i modernitat.

Un dels impulsors del moviment obrerista a Catalunya fou, encara al segle XIX, Narcís Monturiol (Figueres 1819 – Sant Martí de Provençals 1885). Monturiol va ser fortament influenciat pel conegut socialista utòpic francès Étienne Cabet, amb qui va mantenir correspondència. Fou a través del figuerenc com es difongueren els ideals icaristes al sud dels Pirineus. Fins i tot traduí en col·laboració el *Voyage en Icarie* de Cabet, traducció que es publicà el 1848 a la revista *La Fraternidad*, dirigida pel mateix Monturiol. A més d'aquesta, fundà també altres revistes, com *La Madre de Fami-*

lia (1846) i, en ser aquesta suprimida, *El Padre de Familia* (1849). Cal remarcar que avui Monturiol és conegut i celebrat pels seus invents, i no per les seves idees polítiques, si bé hem de dir que la realització d'aquests invents va trobar diversos obstacles per motiu dels seus ideals socialistes.

### La Segona República

Tot i que de forma esquemàtica i sense poder desenvolupar-los tal com mereixen, hem presentat els principis que, en una lluita entre elements moderns i antimoderns, es despleguen al llarg del segle XX. Ara anirem veient com té lloc el desenvolupament d'aquests principis: quines modificacions experimenten, quines aliances es donen entre idees que podien semblar oposades, quines idees són més fortament combatudes, etc. La Guerra Civil i el franquisme, vertaders bancs de proves de la integritat de qualsevol idea, centraran la nostra exposició. És en relació amb aquests fets com la percepció del segle XX que cadascú de nosaltres té es posa en evidència.

#### Joaquim Xirau. La consolidació d'idees socialistes durant la Segona República

Situem-nos ara als anys trenta, on alguns pensadors d'una nova generació pretenien reformar, un cop acabada la dictadura de Primo de Rivera, la manera d'entendre Catalunya. Educat en l'obra de la Mancomunitat, Joaquim Xirau i Palau (1895-1946) aprofità l'adveniment de la desitjada república per treballar en la construcció d'una nova Catalunya. L'exemple d'aquest *figuerenc resulta molt representatiu* d'uns anys d'activitat frenètica en què es pretenia consolidar una tradició i acomiadar-ne definitivament una altra.

Xirau, a través del seu mestre Serra Húnter, connectà amb una línia d'acció que desitjava la millora de la universitat a través de la seva auto-

nomia. Quan finalment la Universitat de Barcelona aconseguí l'autonomia, Xirau arribà a ser degà de la Facultat de Lletres, i impulsà la creació d'una Secció de Pedagogia. I és que, en coherència amb el seu ideari socialista, pretenia una reforma pedagògica general que comencés des de les escoles. Per aconseguir una *educació general, laica i de qualitat*, calia una Secció de Pedagogia que garantís la formació universitària dels mestres. Aquest objectiu de reforma pedagògica el portà a enfrontaments amb homes que, com Alexandre Galí, havien realitzat importants treballs en aquest sentit durant els anys de la Mancomunitat. El liberalisme d'un Galí o el tradicionalisme d'un Carreras Artau, militant aleshores de la Lliga, foren substituïts pel socialisme laic d'un militant d'USC, un dels partits guanyadors a les eleccions autonòmiques del 1932. Així ho indicà, sense amagar la seva animadversió vers Xirau, el mateix Galí a la seva obra magna, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya de 1900 a 1936*. Aquesta és una de les obres fonamentals del nostre segle, on apareix, com un monu-

ment solemne, el treball de la Mancomunitat i d'una idea de Catalunya que havia desaparegut quan Galí passava comptes d'aquells anys.

Xirau és molt criticat per aquest catalanisme. Se li retreu, com a la Segona República en general, el seu idealisme irresponsable que, sense fer cas de dificultats i recels, va creure possible començar de nou, propiciant només que es perdés el que s'havia anat construint amb anys d'esforços. Aquestes crítiques són molt positives per relativitzar la visió d'una idíl·lica Segona República que la Guerra Civil assassinà —visió que sovint amaga els possibles errors de la política i la ideologia republicana—. Però tal relativització ens ha de servir perquè aquest període, referència inevitable quan busquem els motius de la guerra, guanyi en matisos. I no simplement per criticar els idearis socialistes i la seva escassa catalanitat. En efecte, un dels retrets més freqüents a Xirau és la seva dubtosa catalanitat. En aquest sentit s'assenyalen els seus contactes i declarada simpatia amb els cercles republicans i de la ILE a Madrid —especialment amb Manuel Bartolomé Cossío—, així com els seus intents de construir institucions laiques de qualitat. Socialisme, laïcisme, institucionalisme són idearis criticats com a espanyolistes per aquells que, per dir-ho ara amb mots socialistes, estan interessats a identificar Catalunya amb la burgesia reaccionària i catòlica. Sense prendre partit en aquesta espinosa disputa, la menciono aquí perquè ens ajuda a entendre dos aspectes claus dels anys següents: a) Per què, a la immediata postguerra, fou prioritari fer desaparèixer tota resta de l'obra —institucional i escrita— republicana. I b) Per què algunes postures en principi contràries al franquisme, com les d'alguns membres d'aquest catalanisme conservador, foren més fàcilment adaptables, de vegades amb sorprenent facilitat, a aquest règim.

Josep Maria Capdevila.



*El franquisme.*

*La implantació de la ideologia oficial i la polèmica entre l'integrisme catòlic i el falangisme integrador*

La Guerra Civil i l'exili varen fer fora d'aquest país moltes de les vides i esperances de la Segona República. Encara restaven, però, gran part de les seves obres. És per això que el règim vencedor es va encarregar de fer desaparèixer o reformar profundament totes les institucions culturals. Aquests canvis s'apreciaren amb especial claredat a les escoles, base on els futurs ciutadans es formen. Els diversos estudis de Salomó Marquès ofereixen clar testimoni d'aquesta espècie de contrareforma educativa a les comarques gironines. Les moltes places vacants que la guerra va deixar foren cobertes per persones «addictes» –o «simpatitzants», per dir-ho amb la terminologia del moment– al règim, sovint independentment dels seus mèrits i formació. Per a tots els mestres, i per tal d'evitar vicis heretats de la situació anterior, s'organitzaren uns Cursillos de Orientación y Perfeccionamiento del Magisterio, on s'educava els mestres en els valors i continguts que havien de transmetre als ciutadans d'aquesta nova Espanya. Així, ja al setembre de 1939 i al Teatre Municipal de Girona, diversos representants locals de la ideologia vencedora i oficial impartiren lliçons magistrals. Els temes estaven dividits en tres blocs: religiosos, polítics i pedagògics. Hi parlaven les dues concepcions que van marcar la dinàmica interna del franquisme, això és, catolicisme i falangisme. Les diferents lliçons mostraven, gens veladament, quins eren els seus enemics. Així, es parlà de materialisme, ateisme i protestantisme com d'adversaris que l'Església havia vençut gràcies a la «croada» del «Glorioso Movimiento Nacional». Tampoc faltà la menció a la falsedat dels principis bàsics de l'educació republicana. Entre els conferencians, i amb el major prestigi acadèmic



Joan Roura-Parella.

entre els presents, hi trobem Tomàs Carreras Artau com a professor de la universitat. En efecte, Carreras, després d'un breu exili a Itàlia, tornà a Barcelona com a conseller del primer Ajuntament franquista. Fins i tot arribà a ser-ne tinent alcalde i a ocupar la ponència de Cultura, des de la qual va impulsar diversos museus i institucions d'importància.

Tornant, però, a 1939, és de remarcar que les jornades del Teatre Municipal foren coronades amb algunes conferències sobre els pedagogs que eren considerats models d'espanyolitat. Entre ells es troba un pensador de qui ja hem vist fer diverses utilitzacions: Balmes. Aquest es convertí, juntament amb Vives i Lull, en símbol de la ideologia franquista. Naturalment n'hi havia d'altres –com Cisneros, Suárez, Maeztu o Donoso Cortés–, però em sembla especialment interessant assenyalar aquests perquè són els mateixos que varen permetre parlar de filosofia catalana durant alguns anys. En aquell moment, la immediata postguerra, interessava la lectura de la història des del punt de vista de la seva espanyolitat. Tal com ja hem vist que passava a Catalunya, ara les preguntes estaven centrades en el

caràcter filosòfic propi del poble espanyol: Quin és el caràcter espanyol per excel·lència? Quina filosofia regirà els esperits de la nova Espanya? En aquesta temàtica es circumscrigué l'activitat dels pensadors més propers al règim i, com és de suposar, la resposta no pretenia descriure cap estat de coses, sinó establir un futur favorable als seus interessos. Així, la resposta majoritària, d'àmbit catòlic, fou la següent: la filosofia espanyola és genuïnament escolàstica. Així ho afirmà, per exemple, el mallorquí Francisco Sureda Blanes (1888-1955) en un article publicat en tres parts als *Anales de la Asociación Española para el Progreso de las Ciencias* (1940). Em permeto citar-ne el títol complet ja que, si bé extens, és suficient per explicar quelcom que a nosaltres ens costaria més espai. És el següent: «Facilitan la organización de una escuela filosófica nacional: El estado de la especulación filosófica y su desplazamiento hacia los temas y cauces del pensamiento medieval; el resurgimiento de la Escolástica; y la existencia de unas características constantes en el desarrollo de la especulación filosófica de España, y de un genuino pensamiento filosófico español en la Edad Media; del cual es expresión magnífica el "Opus luliano"». Com veiem, aquests primers anys les publicacions filosòfiques a l'Espanya interior varen estar marcades, tal com va haver passat amb el catalanisme naixent, per la necessitat de rellegir el passat i projectar el futur des d'una òptica nacional. Es tractava, en aquest cas, d'oblidar definitivament els vençuts, dimonitzar el seu socialisme, liberalisme o separatisme i guanyar definitivament l'hegemonia de l'escena educativa i política.

El mateix Tomàs Carreras, juntament amb el seu germà Joaquim (Girona 1894 – Tiana 1968), varen continuar la història de la filosofia espanyola encarregada per un dels promotors de la idea d'una Espanya eminentment escolàstica, Marcelino Menéndez y Pelayo. La mateixa Asociación Espa-



PERSONATGES

Tomàs Carreras Artau i Joaquim Xirau Palau



Les figures de Tomàs Carreras i Joaquim Xirau sobresurten d'entre totes aquelles que les comarques gironines han donat al s. XX en l'àmbit del pensament. I no tan sols pel volum i relleu de les seves obres -aspecte en el qual Alexandre Galí mereix ser destacat potser com cap altre-, sinó sobretot perquè en el seu contrast hi trobem representades algunes característiques fonamentals del segle.

Tots dos foren homes actius en el sentit més ampli d'aquest mot. A l'extensió i diversitat temàtica de la seva obra hem de sumar el seu fort compromís polític, que els portà a ocupar diversos càrrecs d'influència, i encara la seva preocupació pedagògica. Aquella unitat entre filosofia, política i pedagogia, avui gairebé escindida per complet, fou la característica definidora d'unes generacions que assumien la responsabilitat de construir un país. Però el fet que aquesta construcció fos en tot moment tan necessària com difícil de realitzar ens fa veure ja la inexistència d'un pla comú. En efecte, bé es podria resumir el segle XX al nostre país com un intent babèlic de construcció.

Tomàs Carreras i Joaquim Xirau representen dues generacions diferents que es troben en un mateix moment i construeixen amb les mateixes eines -filosofia, política, pedagogia-, però en direccions oposades. El primer ocupà sempre posicions tradicionalistes. En filosofia no va sortir dels autors estatals, i va definir el seu programa d'estudi com una recerca de la consciència col·lectiva del país. Ara bé, en un primer moment parlà d'hispanitat, després -els anys d'esplendor

de la Mancomunitat i, sobretot, durant el Govern autònom de la Segona República- de catalanitat i, un cop acabada la guerra, d'espanyolitat. Fou membre de la Lliga i, després del 1939, conseller i tinent alcalde de l'Ajuntament de Barcelona. També participà en actes d'orientació pedagògica dirigits als mestres de l'escola pública franquista. En definitiva, aquests són els anys que millor el van tractar: considerat mestre lullista i reconegut professor, representant d'Espanya a diversos congressos, veu autoritzada en actes tan oficials com el congrés amb què es celebra el centenari de la mort de Balmes i el quadricentenari del naixement de Suárez...

Joaquim Xirau, en contrast, pertanyia a la generació de la República. Amb aquesta van començar i acabar els seus anys d'esplendor. Els seus estudis s'orientaren cap al coneixement de la filosofia universal, en especial de la modernitat -Descartes, Leibniz, Spinoza, Kant, Fichte, Rousseau...- i dels últims corrents -Bergson, Husserl, Scheler, Heidegger...-, molts dels quals introduí a Catalunya. La seva constant presència en projecte polítics i pedagògics que apostaven, amb més o menys encert, per la renovació, li féu guanyar diverses enemistats. Tots i presents en ell, no considerà la religiositat ni la nacionalitat com a criteris políticament legítims. A la política, si havia d'ésser tal, només li podia correspondre el socialisme i la neutralitat religiosa. El 1939 significà per a Xirau l'exili a Mèxic, on morí el 1946.



ñola para el Progreso de las Ciencias va publicar els dos volums que componen la seva contribució i que tracten, és clar, de *La filosofía cristiana de los siglos XIII al XV* (1939 i 1943). Aquí hi trobem estudiats molts dels pensadors que la ideologia nacionalcatòlica posà al seu favor: Pedro Hispano, Arnaldo de Vilanova, Raimundo Sibiuda i, evidentment, Ramon Lull. Les seves nombroses publicacions sobre el filòsof mallorquí portaren Tomàs Carreras a ser reconegut com a expert lullista. Així és esmentat a l'article de Sureda Blanes, i això és tant com dir que era considerat mestre en filosofia espanyola. I, en efecte, la gran majoria de les seves publicacions en els anys següents tractaven sobre Lull, Vives, Balmes i els metges-filòsofs espanyols del s. XIX. El mateix es pot dir de Joaquim Carreras, professor de la Universitat de Barcelona a partir de 1939, que pu-

blicà a les revistes hegemòniques articles sobre Arnaldo de Vilanova, Lull, Suárez, Menéndez y Pelayo, etc.

Un altre dels professors que trobem a la Universitat de Barcelona a la immediata postguerra és Ramon Roquer i Vilarrasa (Ripoll 1901 - Barcelona 1978), sacerdot i doctor en teologia. Roquer es dedicà a temes d'ètica i religió, principalment. És conegut com a filòsof de la religió, disciplina que ensenyava a la universitat, així com per la seva versió al castellà del Nou Testament. Tot i això, no és pas pel seu pensament que mereix ser destacat, sinó per ser cofundador d'una de les institucions més rellevants del segle XX, el CSIC. El Consejo Superior de Investigaciones Científicas és l'òrgan que aspirava a substituir la republicana Junta de Ampliación de Estudios, ampliant el seu radi d'acció i convertint-se en director de la vida

espiritual espanyola. El seu naixement s'ha d'entendre com a fruit de la disputa entre el catolicisme ortodox i el falangisme a l'Espanya interior. Un cop exiliats els enemics comuns, es van fer explícites les divergències i les lluites per ocupar càrrecs d'influència i de poder dins l'aparell franquista. Així, després d'alguns anys de supremacia cultural per part del grup falangista i la seva revista, *Escorial*, l'Opus Dei responia amb el CSIC i la seva revista, *Arbor*. En aquesta disputa es pretenia implantar un model d'espanyolitat a partir de la lectura interessada del 18 de Juliol. Ambdós bàndols coincidien a interpretar aquesta data com la victòria de la vertadera Espanya sobre l'Espanya decadent. Però, si bé el falangisme parlava aquí amb la retòrica absolutista de l'heroisme, el catolicisme ho feia amb la retòrica visionària de les croades religioses.

TEXTOS

No voldria desapropiar l'ocasió d'introduir un tema que mereix, segons el meu entendre, un estudi més profund. Es tracta de la participació de filòsofs gironins als Congressos Internacionals de Filosofia durant la Segona República i fins als anys cinquanta. Reprodueixo aquí fragments de dos textos que donen una idea del contrast existent entre intel·lectuals coetanis. El primer text és part de la memòria que Joan Roura-Parella (1897-1983) va publicar als *Anales de la Asociación Española para el Progreso de las Ciencias* del VIII Congrés Internacional de Filosofia (Praga, del 2 al 8 de setembre de 1934). En aquest escrit es deixen veure moltes de les tensions que marcaren els anys següents. El segon text recull fragments de la memòria i el comentari que Joan Roig Gironella va fer del X Congrés Internacional de Filosofia (Amsterdam, 11 a 18 d'agost de 1948). El contrast amb el primer text és fonamental: ara ens trobem en els anys immediatament posteriors a la II Guerra Mundial, en què Occident s'identificava en contra del comunisme i l'Espanya de Franco mirava de sumar-s'hi mitjançant el seu catolicisme anticomunista.

*A las ocho de la noche del día 2 de septiembre, el ministro de Instrucción checo declaró abierto, en nombre del presidente Masaryk, el VIII Congreso Internacional de Filosofia. La sala de sesiones del Parlamento checo estaba totalmente ocupada por los miembros del Congreso y gran número de invitados. Más de 600 miembros de 22 países diferentes acudieron a Praga para participar en las tareas del mismo. El grupo español estaba integrado por los Sres. Joaquín Xirau, José Calsaniglia, David García, Mirabent, y Juan Roura, de la Universidad de Barcelona.*

[...] En el congreso de Praga, conferencias y discusiones tenían que girar en torno de cuatro temas, algunos de los cuales están de íntima relación con la vida de los pueblos. He aquí los temas puestos a discusión: I. La significación del análisis lógico para el conocimiento. II. Norma y realidad. III. Religión y Filosofia. IV. La crisis de la Democracia.

[...] Por la tarde del día 3 el Congreso se dividió en secciones que trabajan simultáneamente. El grupo A, que se ocupaba del primer tema, estaba presidido por el Profesor Carnap, de la Universidad alemana de Praga. No hubo comunicaciones ni menos discursos en la dirección de Husserl. La lógica trascendental no interesaba. Se trató nada más que de lógica formal matematizada = logística. Llevaron la dirección efectiva Carnap, Schlick, Reichenbach, Neurath, o sea el «Wiener Kreis», que es una continuación del positivismo científico de Mach y Avenarius. [...] La tendencia de este grupo es no reconocer valor sino a lo que admite estructura lógica [...].

Lo más interesante del grupo B fue la conferencia de Willy Helpach, «Das Volk als Naturtatsache, geistige Gestalt und Willenschöpfung» [«El poble com a fet de natura, forma espiritual i creació de la voluntat»], que provocó una amplia discusión y muchas protestas en la formación del concepto místico del pueblo.

En el grupo que se ocupó de Religión y Filosofia los discursos estuvieron a cargo de M. Leon Brunschwig y del P. Przywara, S.J. El P. Przywara estudió las relaciones entre Filosofia y Religión con mucho método y claridad de pensamiento. Como Religión es unir, presentó tres tipos de «unión entre Dios y el Hombre» [...]. En la discusión se la impugnó desde los siguientes puntos de vista: a) No considera las vivencias religiosas individuales con valor propio fuera de las de Jesucristo. Se prefiere la autoridad al dato directo de la vivencia religiosa propia. b) Ha hecho la comparación entre Religión católica e interpretada dogmático-escolásticamente y la Filosofia escolástica, no entre Religión y Filosofia [...].

El grupo D, que se ocupaba de la crisis de la Democracia, fue el campo que atrajo más intensamente la atención del Congreso. [...] Se sabía que los representantes de dos concepciones políticas del mundo diametralmente opuestas, defendían sus posiciones: Fascismo y no Fascismo. Desgraciadamente, los representantes alemanes del tercer Reich no tomaron parte en el

debate, que alcanzó la elevada cifra de 19 oradores. [...] Los italianos hablaron en francés, esforzándose con fineza de expresión en convencer a los franceses de la necesidad de revisar su liberalismo democrático. El americano Montague y los franceses Basch y Barthélemy no cedieron lo más mínimo y expresaron su creencia y optimismo en una humanidad regida por sí misma y rechazaron todo sistema en el que el individuo deba vivir bajo el terror de la comunidad. [...] Los italianos, particularmente el senador Bodrero, expresaron con elegancia los conocidos argumentos en favor de la autoridad y contra el poder de la masa, y, después de una aguda crítica de la «Aufklärung» y de la revolución francesa, que a su juicio ha traído el capitalismo con todo su esplendor, encuentra en el estado corporativo italiano el ideal para combatir el materialismo de nuestra civilización y el egoísmo, tanto del individuo como de las diferentes clases [...].

(Joan Roura-Parella: «VIII Congreso Internacional de Filosofia, celebrado en Praga del 2 al 8 de septiembre de 1934», a *Las Ciencias*, any I, núm. 4, p. 975-980. 1934).

El último Congreso Internacional de Filosofia, anterior al actual, se tuvo en París el año 1937; el actual, que no pudo celebrarse en 1941 por la guerra, ha tenido ahora lugar en Amsterdam, con una gran afluencia de congresistas [...] venidos de todas partes del mundo, menos de Rusia (como es natural) [...]. Es obvio que los lectores de Pensamiento tengan un interés especial por conocer los nombres de los congresistas de España y el título de sus comunicaciones. Son éstos: Juan Zaragüeta (Madrid): *La double perspective de la Philosophie comme connaissance de l'être et estimation de sa valeur*; Tomás Carreras Artáu (Barcelona): *Origine doctrinale de la sociologie*; Balmes et Comte; [...] Juan Roig Gironella (Barcelona): *Le témoignage de l'être* [...].

En la imposibilidad de reseñar aquí por menudo todas [las] comunicaciones, [...] tendrá tal vez interés para los lectores que les transmita mis impresiones generales sobre la marcha del conjunto del Congreso. Voy a intentarlo reuniendo estas impresiones bajo cuatro epígrafes: 1º. Oposición al comunismo. 2º. La no-existencia del existencialismo. 3º. Auge de la filosofia cristiana. 4º. Algunas comunicaciones de especial interés [...].

Para concluir sólo he de expresar mi esperanza y mis deseos de que tan brillante y tan fecundo como éste sea el próximo Congreso que se entreve para Bruselas, el año 1952, si las fuerzas del mal, brotadas de filosofías insanas que el mundo ya empieza a combatir, no retrasan de nuevo la fecha del Congreso, como retrasaron la de éste, que hemos celebrado en Amsterdam, la encantadora ciudad holandesa.

(Joan Roig Gironella: «X Congreso Internacional de Filosofia. Amsterdam, 11-18 agosto de 1948», a *Pensamiento* núm. 16, vol. 4, octubre-diciembre 1948).

Cal dir, però, que el falangisme va representar, en les seves diverses generacions, la tendència més intel·lectualista. Com es declara al primer número de la revista *Escorial*, els fruits de l'esperit i de la ciència necessiten independència i capacitat autocrítica. La ciència i la filosofia creixeran en la mesura en què es prenguin seriosament per si mateixes. Aquest és el millor servei que, des de l'intel·lecte, es pot fer a la pàtria. Per això, des de molt aviat, els intel·lectuals d'orientació falangista —Dionisio Ridruejo, Antonio Tovar, Julián Marías, Pedro Laín Entralgo, José Luis L. Aranguren, José María Valverde...— foren conscients de tota la vida cultural perduda en l'exili i van pretendre, dins dels seus límits, recuperar allò recuperable. Una de les peces clau en aquesta recuperació va ser José Ortega y Gasset. Tot i el seu conegut laïcisme, havia estat admirat i citat per José Antonio Primo de Rivera. Això feia possible que l'Espanya oficial veiés amb bons ulls la recuperació d'un intel·lectual que, si bé els interessava per ser el pensador internacionalment més reconegut i traduït, va ser una de les veus més escoltades durant els primers anys de la república.

El catolicisme integral de l'Opus Dei reaccionà, conscients que la presència d'Ortega inclinaria la balança cultural en favor dels falangistes. Per a ells no feia falta recuperar res, ni millorar res. Espanya estava bé tal com estava i tot intent de canvi era frenat amb subtils acusacions de dissidència, crítica i traïció al règim del Generalíssim. A Espanya no li calia cap modificació; per fi havia recuperat les seves arrels glorioses: la perfecta síntesi entre fort jerarquisme polític i escolàstica filosòfica. L'immobilisme servil i sense fissures d'aquest moviment feia molt poderós el grup del CSIC, altrament d'una mediocritat intel·lectual més que notable. Un bon exemple el trobem en la resposta de Rafael Calvo Serer al llibre de Pedro Laín titulat *Espanya como problema* (1949), on Laín

parla constantment de comprendre i d'integrar l'Espanya tràgicament separada. La ideologia falangista possibilita llegir els conflictes com a proves del destí que contribueixen a la superació d'un país. La capacitat per assimilar allò en principi estrany, enemic, és la mesura de la pròpia força. Així, sense negar el caràcter (moderadament) catòlic d'Espanya, Laín hi afegeix la llengua i la síntesi entre unitat i llibertat com a igualment fonamentals. Calvo Serer respongué amb *Espanya sin problema*, on parla de mantenir l'homogeneïtat, d'eliminar les discrepàncies i, en cas de dialogar, fer-ho per convèncer i assimilar, mai per integrar. La filosofia escolàstica, en contra del dinamisme falangista, considera tota alteració com una imperfecció. Si Espanya es troba en la seva plenitud d'essència, en el millor dels règims possibles, tot element estrany a aquesta o moviment que es pretengui fer des d'aquesta no pot sinó ser interpretat com a corrupció i impuresa. Només hi ha una Espanya, i no hi té lloc cap tendència moderna, ni Fernández de los Ríos i el seu socialisme, ni el liberalisme, ni Unamuno, ni Ortega. Precisament, la polèmica entorn d'Ortega és també bona mostra d'un ambient culturalment poc oxigenat. Diversos eclesiàstics, ocupants de les càtedres universitàries, s'esforçaren per condemnar la seva obra, per incloure-la a l'Índex de Llibres Prohibits. Fins i tot es va fer una llista completa de les heretgies que es poden trobar als seus escrits. La defensa que en van fer alguns del seus deixebles, com Julián Marías, no fou menys desafortunada. Es tornà a recórrer a l'orteguisme de José Antonio alhora que es pretenia trobar signes de religiositat, ja que no de catolicisme, a les obres del filòsof madrileny.

En aquest context, doncs, on tot intent d'obertura i renovació topava amb la necessitat de proclamar la imprescindible catolicitat i adhesió al règim, Ramon Roquer, el mateix Rafael Calvo Serer i Raimundo Pániker

fundaren el CSIC a Barcelona (1943). Mitjançant aquesta institució l'Opus Dei refermà les seves posicions i reforçà la seva lectura ultratradicionalista d'Espanya. És de remarcar que Eugeni d'Ors, antic membre de l'Institut d'Estudis Catalans, va ser directiu del CSIC a Madrid i que, a Barcelona, diversos gironins en varen ser membres: el mateix Tomàs Carreras i Artau, els historiadors Jaume Vicens Vives i Lluís Pericot, que arribà a ser-ne vicepresident, o l'hebraïsta Josep Maria Millàs Vallicrosa, que havia rebut el premi Francisco Franco el 1942.

Pocs anys després, aquests mateixos homes van inaugurar a Girona una institució que pretenia recuperar i aprofundir en la tradició d'estudi que la *Revista de Gerona*, aleshores absent, havia encetat, és a dir, l'estudi de i des de les nostres comarques. Es tracta de l'Institut de Estudios Gerundenses, constituït el dia 4 de gener de 1946. Així ens informava el seu primer president, Tomàs Carreras Artau, al «Pòrtico» del seus primers

Eusebi Colomer.



*El nacionalcatolicisme,  
una obertura que és tancament*

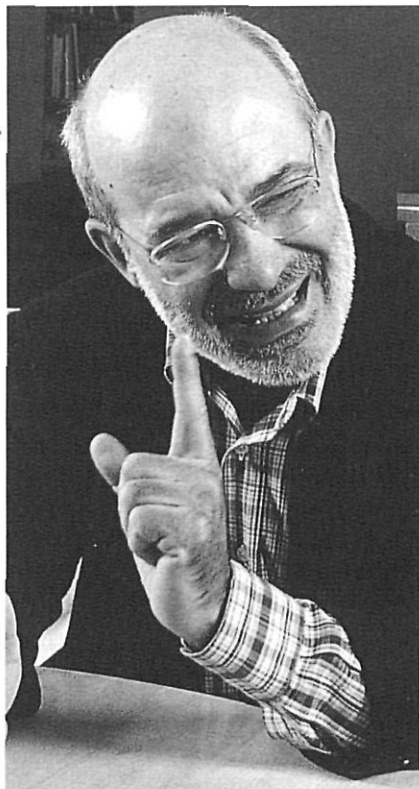
A partir de 1945, amb la victòria aliada a la II Guerra Mundial, el règim franquista no podia mantenir amb naturalitat les seves arrels falangistes. S'imposava apartar estratègicament tot signe de feixisme totalitari i reivindicar el catolicisme —en aquest cas es parlava de cristianisme— com a signe de la nova Espanya. Això i una pseudodemocratització havien de dotar el règim de Franco de legitimitat exterior. Fou així com s'aconseguí l'acceptació d'Espanya a l'ONU, en un camí diplomàtic que va anar de 1950 a 1955. Aquest fet i el concordat del règim amb el Vaticà (1953) van fer que la ideologia de l'integrisme catòlic, el nacionalcatolicisme, fos ja inqüestionable. Aquesta circumstància contribuï a renovar el debat intern de la vida cultural espanyola. Així, si bé el falangisme no va poder desenvolupar el seu aspecte més totalitari, el seu braç intel·lectual va saber aprofitar aquest oberturisme per intentar aconseguir la rehabilitació dels escriptors exiliats. De fet, els seus integrants varen evolucionar notablement, i es van allunyar de l'admiració que el falangisme, en contrast amb el nacionalcatolicisme, els despertava. El falangisme va deixar d'ésser identificat com la millor posició dintre del règim, i cada cop amb més força es van començar a prendre postures de crítica explícita. Aquest grup va rebre un important suport quan Joaquín Ruiz-Giménez fou nomenat ministre d'Educació Nacional, en substitució de José Ibáñez Martín, partidari i impulsor del CSIC.

Això suposà un gran avenç per a la filosofia a Espanya. Primer, perquè va permetre el contacte amb corrents de pensament fins al moment totalment rebutjats, com ara l'existencialisme i, a través d'aquest, el marxisme. A més, s'establí per primer cop un diàleg amb el protestantisme. I finalment, i no menys important, es començaren a

guarir algunes ferides de guerra quan el contacte amb els exiliats, per primera vegada, va fructificar. Un home clau en tots aquests aspectes va ser José Luis Aranguren. Ell introduí a les seves publicacions corrents de pensament que, tot i no ser-ho, resultaven novetat a la grisa Espanya oficial. Permeteu que esmenti, com a representatiu, només un dels seus llibres, *Catolicismo y protestantismo como formas de existencia* (1952). A més, convidà els exiliats a la reconciliació, intentant mostrar que, des de l'interior, començava a haver-hi motius que la possibilitaven. Joan Cuatrecasas i Arumí, metge i assagista nat a Camprodon, fou un dels exiliats que respongueren a Aranguren. Com gairebé tots, li va agrair la iniciativa a la vegada que assenyalava la dificultat d'aquest enllaç, la supervivència d'elements que afogaven tot contacte.

Gràcies a les relacions amb l'àmbit anglosaxó, en aquell moment també es van introduir al país les filosofies neopositivistes i analítiques. Això va comportar un apropament a plantejaments d'estricta científicitat, lliure de tota retòrica. No cal insistir gaire en l'oxigenació que això aportà a l'Espanya nacionalcatòlica. En aquest sentit és de remarcar la labor d'Enrique Tierno Galván (1918-1986), el qual traduí el 1957 el *Tractatus* de Wittgenstein i publicà el seu propi *tractatus*, *La realidad como resultado*. Ja es veu que una tesi com la que aquest llibre defensa és diametralment oposada a les tesis escolàstiques sobre la realitat i les seves essències. Però aquí volem parlar de l'aportació d'un gironí, Jaume Vicens Vives (1910-1960), que introduí els postulats positivistes a la historiografia.

El contacte amb l'exterior fou, també en aquest cas, un despertar del somni dogmàtic. El 1950 Vicens Vives participà al Congrés Internacional de Ciències Històriques de París. Allà s'adonà de la importància dels fets econòmics en història. Correlativament, va reconèixer el mètode estadístic com l'únic que garanteix cien-



Josep Maria Terricabras.

*Annals*: la institució va nomenar una Junta d'Honor formada, en paraules de Carreras, «por las dignas autoridades gerundenses: Excmos. Sr. Gobernador Civil, Gobernador Militar, Reverendísimo Sr. Obispo, Presidente de la Diputación y Alcalde de Girona». A la Junta Directiva hi trobem també Luis Pericot, Luis Batlle i Joaquín Pla Cargol —autor de diversos llibres sobre Girona que Franco rebé com a regal durant la seva segona visita a ciutat (1949)—. Entre els seus membres numeraris hi havia també Joaquín Carreras Artau, José María Millás Vallicrosa, Santiago Sobrequés i Jaime Vicens Vives. L'Institut va rebre ajut del CSIC, en concret del seu Patronato de Estudios e Investigaciones Locales. És important destacar que, tot i l'ambient fortament ideologitzat en què va sorgir, l'Institut de Estudios Gerundenses contribuï decisivament a la recuperació de l'estudi d'alt nivell a Girona.

tificat. Aquesta evolució de Vicens Vives és capital, ja que suposa el reuig de les historiografies oficials i la seva retòrica apologista i finalista. A més, indirectament, introdueix tesis de filiació marxista, com la centralitat de l'economia a l'hora d'explicar els fets històrics. Això dona noves coordenades per comprendre la pròpia història. Fa difícil, per exemple, seguir considerant la Guerra Civil sota el punt de vista d'una croada que ens portà a la forma perfecta d'espanyolitat. No cal dir que a partir d'aquí es qüestionen els fonaments de la pròpia situació i es fa possible un tracte obert amb l'Espanya exiliada. Per tots aquests motius, es podria afirmar que aquella aliança —estranya avui per a nosaltres— entre elements positivistes i elements marxistes va contribuir com cap altra a l'enderrocament ideològic, del nacionalcatolicisme.

### El final del franquisme

Deixo de banda, pel que aquí ens interessa, tant la reacció del règim i les seves mesures —estat d'excepció, trasllat i expulsió de professors...— com el seu reconeixement de la inevitable demo-

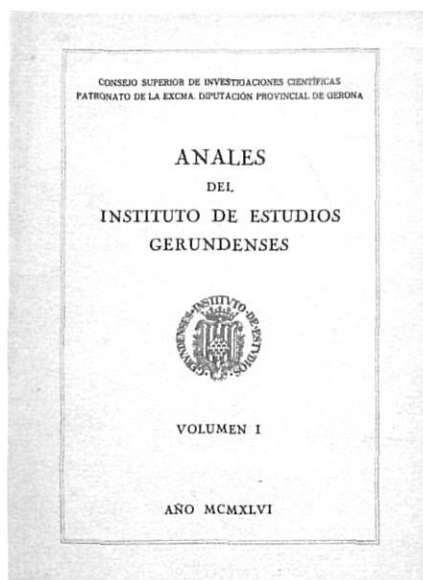
cratització —Llei de premsa de 1960, dissolució de la censura prèvia...—. Les noves generacions d'intel·lectuals, sense la vivència de la guerra i formats en contacte amb les filosofies que Vicens Vives, Aranguren i Tierno Galván havien introduït, es van anar plantejant cada cop més críticament la legitimitat de la ideologia nacional. Com hem dit, d'una banda començà una tradició d'estudi en la línia neopositivista i analítica que es concretà en diverses obres —i escoles— de filosofia del llenguatge, lògica i filosofia de la ciència. De l'altra, el marxisme s'introduí cada cop amb més força, arran precisament de la mort de Stalin (1953), les primeres autocrítiques del comunisme i l'inici d'obertura de la URSS. El materialisme va ser, sobretot en un primer moment, adaptat com a metodologia general que permetia llegir la realitat de manera diametralment oposada a l'escolasticisme oficial. Els primers indicis de l'acabament de la guerra freda coincideixen amb les primeres crítiques a les excel·lències i universalitat democràtica del capitalisme. Hem de tenir en compte que, en aquells moments, més que el cristianisme i la democràcia, allò que apropava el règim de Franco als EUA era el seu irrenunciable anticomunisme. El final de la guerra freda apropava l'enemic comú, el feia accessible. Amb això s'acabava la possibilitat de legitimar el règim propi com, un cop més, l'heroi croat que lluita contra els mals de la Terra. Llavors, el tecnocratism suposadament neutre que el règim havia mantingut era vist, mitjançant esquemes marxistes, com un altre tipus d'opressió. Començava també a parlar-se de la situació dels països del Tercer Món i de la responsabilitat dels EUA i la seva tecnocràcia capitalista.

Tot això va permetre la recuperació progressiva de l'Espanya que la guerra havia allunyat. Primer, perquè la tornada dels exiliats fou ja, a partir dels anys seixanta, profusa. Ells mateixos i les seves obres varen anar trobant un lloc a

l'interior. Fins i tot, i gràcies als motius esmentats, la tradició menys tolerada, la socialista i institucionalista, va ser estudiada (recordem la reedició, el 1969, del llibre de Xirau *Manuel B. Cossío y la educación en España*) i també present. En aquest sentit vull parlar de Josep Pallach i Carolà (Figueres 1920 —l'Hospitalet de Llobregat 1977). Pallach milità de molt jove al Bloc Obrer i Camperol i lluità a la Guerra Civil. Es llicencià en filosofia i lletres a Montpeller, on s'incorporà a la resistència francesa. El 1942 tornà clandestinament a Catalunya. Fou empresonat a Girona, d'on fugí un altre cop cap a la França desocupada de 1946. Fou un dels màxims impulsors del Moviment Socialista de Catalunya i director del seu òrgan de difusió, *Endavant*, de 1948 a 1967. Des d'aquí tornà a plantejar la unió entre socialisme i pedagogia a Catalunya: *El nostre combat, acció i perspectives del socialisme a Catalunya* (1954) i *El gran problema: escola per a tots* (1964). Tornà a Catalunya i, un cop doctorat, va passar a ser professor de la llavors recent Universitat Autònoma de Barcelona (1968). La seva presència serví decisivament per reorganitzar els socialistes de Catalunya. Creà el Secretariat d'Orientació Socialista i, ja el 1974, el més explícit Reagrupament Democràtic i Socialista. El 1976, aquest reagrupament va prendre ja la forma de Partit Socialista de Catalunya. Pallach en fou escollit secretari general el 1977.

Mentrestant, alguns sectors de l'Església, únic suport ideològic fidel des d'un principi al règim, evolucionaven cap a plantejaments explícitament democràtics. Cal remarcar en aquest sentit el Concili Vaticà II i, en especial, algunes encíclics de Joan XXIII, com la *Pacem in terris* (11 d'abril de 1963), que generaren molta literatura de comentari. A Girona, aquesta separació progressiva entre les autoritats eclesiaístiques i les seculares va ser especialment visible arran de la mort del bisbe Cartanyà (1963). El nou bisbe, Narcís Jubany, no acceptà el llegat nacionalcatò-

Número 1 dels "Anales del Instituto de Estudios Gerundenses", de 1946.



lic del seu predecessor i tingué, especialment el 1969, tensions amb els estaments militars. L'autoritat i influència eclesiàstica es va anar utilitzant, a través de les seves publicacions, com a focus de crítica. L'últim baluard del règim, l'Església, començava a aprofitar la seva oficialitat per fomentar les llibertats i la pluralitat ideològica i lingüística.

### Conclusió. Estudis universitaris a Girona

Fins aquí hem vist exposats els diversos motius filosòfics que, en el seu desenvolupament i les seves relacions mútues, permeten explicar, bé que amb pinzell gruixut, la posició de pensadors i institucions gironines a principi de segle i durant el franquisme. La transició a la democràcia i el final del segle XX van representar la reaparició d'elements desapareguts durant molts anys. Aquí explicarem aquest període centrant-nos en el fenomen fonamental que el caracteritza: la creació de la Universitat de Girona.

En aquest sentit, és obligat assenyalar l'obertura, el 1969, del Col·legi Universitari de Girona, dependent de la Universitat Autònoma de Barcelona, que va implicar la possibilitat de cursar estudis universitaris a Girona per primer cop. Com és sabut, aquesta és la llavor que ha conduït a l'actual universitat. Com aquest mateix article mostra, la gran majoria de les obres i els fets dels pensadors gironins varen haver de tenir lloc bé a les grans capitals o bé a l'exili. La nova situació política i la possibilitat de formació universitària a Girona estabilitzaren la situació i van fer que la relació amb les capitals, en especial Barcelona, no fos ja unilateral. També la Càtedra Ferrater Mora, de la qual parlarem de seguida, i el Centre Cultural La Mercè aporten elements imprescindibles de cara al manteniment d'aquestes relacions.

La consolidació dels estudis de filosofia ha passat, com la mateixa UdG, per diverses etapes. De fet no va ser

fins al 1993 que s'implantà la llicenciatura completa. Decisiva per a aquesta consolidació, i aixecada en paral·lel, trobem la Càtedra Ferrater Mora de Pensament Contemporani. La Càtedra ha estat l'argument més fort a l'hora de decidir la viabilitat d'uns estudis minoritaris, com són els de filosofia, en una universitat que en principi es presumia també petita. A més, ha fet de Girona un punt de trobada del més alt pensa-

ment contemporani. Gràcies a la seva activitat, ha estat possible escoltar, sense moure's de Girona, pensadors com Ricoeur, Quine, Chomsky, Apel, Rorty, Boff, etc. El nom del professor Josep Maria Terricabras (Caella 1946) és, en tot aquest procés d'enriquiment democràtic, una referència clau.

**Francisco de Lara López**  
és llicenciat en filosofia.

### BIBLIOGRAFIA

- ABELLÁN, J.L. *Filosofía española en América (1936-1960)*. Ed. Guadarrama. Madrid, 1966.
- ARANGUREN, J.L. *La evolución espiritual de los intelectuales españoles en la emigración*. Ed. Taurus. Madrid, 1957.
- BOFILL i MATES, J. «L'Altra Concòrdia» i altres textos sobre catalanisme. Ed. La Magrana / Diputació de Barcelona. Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català, 4. Barcelona, 1983.
- «Una política catalanista» i altres escrits. Ed. La Magrana / Diputació de Barcelona. Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català, 15. Barcelona, 1986.
- CAPDEVILA, J.M. *En el llinard de la filosofia. Els principis de la civilització i altres escrits*. Barcelonès d'Eds. 1992.
- CARRERAS i ARTAU, T. *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya i cinc assaigs sobre l'actitud filosòfica*. Llibreria Catalònia. Barcelona, 1931.
- CARRERAS i ARTAU, T. i J. *Historia de la filosofía española. La filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*. Asociación Española para el Progreso de las Ciencias. 2 vol. Madrid, 1939 i 1943.
- COLOMER i POUS, E. *El pensament als Països Catalans durant l'Edat Mitjana i el Renaixement*. IEC - Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1997.
- DE LARA LÓPEZ, F. (coord) «Els filòsofs gironins contemporanis», dossier de la *Revista de Girona* núm. 188, maig-juny, 1998.
- DÍAZ, E. *Pensamiento español*. 1939-1975. Cuadernos para el Diálogo. Madrid, 1978.
- DD AA *Jaquim Xirau, filòsof i pedagog*. Universitat de Barcelona, 1996.
- FACULTAT DE PEDAGOGIA UB *Joan Roura-Parella. En el centenari del seu naixement (1897-1983)*. Universitat de Barcelona, 1997.
- FERRER i GIRONÉS, F. *Els moviments socials a les comarques gironines*. Diputació de Girona / AIGSA. Girona, 1998.
- GALÍ i COLL, A. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900/1936)*. Fundació Alexandre Galí. Barcelona, 1980-86.
- MARQUÉS SUREDA, S. *L'escola pública durant el franquisme. La província de Girona*. PPU. Barcelona, 1993.
- NICOL, E. *El problema de la filosofía hispánica*. Ed. Tecnos. Madrid, 1961.
- MARTÍNEZ GÓMEZ, L. *Bibliografía filosófica española e hispanoamericana (1940-1958)*. Flors. Barcelona, 1956.
- POBLET, J.M. *Història de l'Esquerra Republicana de Catalunya*. Dopesa. Barcelona, 1976.
- ROURA-PARELLA, J. *Educación y ciencia*. La Casa de España en México. 1940.
- RUYRA, J. *Obres completes*. Selecta. Barcelona, 1964.
- SERRAHIMA, M. *Josep M. Capdevila, assaig biogràfic*. Ed. Barcino. Barcelona, 1974.
- TERRICABRAS, J.M. *Atreix-te a pensar*. Ed La Campana. Barcelona, 1998.
- XIRAU i PALAU, J. *Amor y mundo*. Ed. Península. Barcelona, 1983.
- *Manuel B. Cossío y la educación en España*. Editorial Ariel. Barcelona, 1969.